

Folklorun Modern Edebî Türlerle Yansıması: Kemal Bilbaşar ve Türk Su Kültü Örneği

Reflection of Folklore on Modern Literary Genres: Kemal
Bilbaşar and the Turkish Water Cult

Mustafa Dere*

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Kemal Bilbaşar (1910-1983) romanlarının kurgusunu meydana getirirken farklı konuları, çevreleri ve farklı sınıflardan karakterleri işleyerek zengin bir atmosfer yaratır. Toplumcu gerçekçi bir yazar olmanın getirdiği kaygıyla da bu atmosfer içerisinde halkın; yaşayışını, düşüncesini, inanç şeklini, giyinişini, yiye içmesini, âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini, özetle bütün kültürel kodlarını titiz bir araştırmacı gibi ele almaya gayret gösterir. Buna bağlı olarak eserlerinde halk bilimi unsurları ile ilgili ayrı bir dikkat geliştirir. Bahsi geçen unsurlar arasında nitelik bakımından kurgunun önemli bir parçası olarak Türk su kültürü ile ilgili unsurların çokluğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, *Denizin Çağırışı* (1943), *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Cemo* (1966), *Memo* (2 Cilt, 1968-1969), *Yeşil Gölge* (1970), *Yonca Kız*

Geliş tarihi (Received): 08-06-2024 Kabul tarihi (Accepted): 10-10-2024

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ordu-Türkiye /Assoc. Prof. Dr., Ordu University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature. mustafadere@odu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-3326-2678

(1971), *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972), *Kölelik Dönemeci* (1977), *Bedoş* (1980) ve *Zühre Ninem* (1981) olmak üzere Kemal Bilbaşar'ın on romanı Türk su kültürünün kurguda yer alış şekli bakımından tematik bir yaklaşımla inceledim. Kemal Bilbaşar'ın Türk su kültürünü kurguda işleyiş tarzından hareketle geniş anlamda toplumsal kültür; dar anlamda ise halk bilimi ile kurduğu yakın ilişki değerlendirdim.

Anahtar sözcükler: *kurgu, Türk edebiyatı, Türk romanı, halk bilimi, kült*

Abstract

Kemal Bilbaşar (1910-1983), one of the prominent authors of Turkish literature during the Republican era, creates a rich atmosphere in his novels by addressing different subjects, environments, and characters from various classes. With the concern of being a social realist writer, he meticulously examines the way people live, think, believe, dress, eat, and drink, and their customs, traditions, and cultural codes, much like a diligent researcher. Consequently, he develops a particular attention to folklore elements in his works. Among these elements, the numerous aspects related to Turkish water cult stand out as a significant part of the fiction. The present article analyzes Kemal Bilbaşar's ten novels, including *Denizin Çağırışı* (1943), *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Cemo* (1966), *Memo* (2 Volumes, 1968-1969), *Yeşil Gölge* (1970), *Yonca Kız* (1971), *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972), *Kölelik Dönemeci* (1977), *Bedoş* (1980), and *Zühre Ninem* (1981) with a thematic approach in terms of the way the Turkish water cult takes place in fiction. Based on how Kemal Bilbaşar handles the Turkish water cult in fiction, the close relationship he establishes with social culture in a broad sense and folklore in a narrow sense is evaluated.

Keywords: *fiction, Turkish literature, Turkish novel, folklore, cult*

Extended summary

All narrative literary genres have a fictional world. This fictional world is related to reality because the main material of a literary work is life itself. However, this reality is not a direct imitation but a unique reality specific to literature. The author transforms the material taken from life within the framework of the possibilities unique to the genre of art. This process, called fictionalization, attracts the attention of active readers and literary researchers who see the literary work as more than just a plot, due to the unique nature imparted by the artist's temperament, talent, and perspective.

Kemal Bilbaşar (1910-1983), one of the prominent authors of Turkish literature during the Republican era, creates a rich atmosphere in his novels by addressing different subjects, environments, and characters from various classes. With the concern of being a social realist writer, he meticulously examines the way people live, think, believe, dress, eat, and drink, and their customs, traditions, and cultural codes, much like a diligent researcher. Consequently, he develops a particular attention to folklore elements in his works. Among these elements,

the numerous aspects related to Turkish water cult stand out as a significant part of the fiction. Therefore, Turkish water cult holds a value that needs to be examined in Kemal Bilbaşar's novels. Identifying and interpreting the material on this subject will not only enhance the understanding of the author's literary persona -especially since there are very few authors with a similar approach to Kemal Bilbaşar- but also illustrate how an element of folklore finds its place in the relatively new genre of the Turkish novel.

It is hard to say that Kemal Bilbaşar, despite being a qualified novelist, is an appreciated author regarding both readership and the quantity of studies on him. In the literature on Kemal Bilbaşar's relationship with folklore, the theses of Sabahattin Kapucu on *Folk Literature and Folk Culture Elements in Kemal Bilbaşar's Stories*, Selami Tekataş on *Folkloric Elements in Kemal Bilbaşar's Social Novels*, and Mustafa Kocatürk on *Folklore Elements in Kemal Bilbaşar's Novels* stand out. It can be stated that the aforementioned theses or similar studies emphasizing Kemal Bilbaşar's relationship with folklore indicate that it is possible to conduct more detached studies on folklore in his works, or studies that deal only with a certain element of folklore.

The present article analyzes Kemal Bilbaşar's ten novels, including *Denizin Çağırışı* (1943), *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Cemo* (1966), *Memo* (2 Volumes, 1968-1969), *Yeşil Gölge* (1970), *Yonca Kız* (1971), *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972), *Kölelik Dönemeci* (1977), *Bedos* (1980), and *Zühre Ninem* (1981) with a thematic approach in terms of the way the Turkish water cult takes place in fiction. Based on how Kemal Bilbaşar handles the Turkish water cult in fiction, the close relationship he establishes with social culture in a broad sense and folklore in a narrow sense is evaluated.

The article's "Introduction" section is followed by sections titled "The Place and Importance of Elements Related to Traditional Turkish Belief in Kemal Bilbaşar's Novels" and "The Concept of Cult and the Importance of Water Cult in Turks." Based on the function of the Turkish water cult in the novels, the analysis section is thematically organized under the headings of "Fountain and Sacred Waters", "Water and Oath/Vow", "Birth", "Death", "Mourning", "Water-Related Dreams", "Water-Related Rumors/Shorts", "Water Spirit", "Healing/Cleansing with Water", "Water and Abundance". The "Conclusion" section of the article covers the general conclusions about the fictional function of the elements identified and evaluated in Kemal Bilbaşar's novels related to the Turkish water cult, and the presentation of this function with regard to the degree of importance in the analytical framework.

In conclusion, topics related to the Turkish water cult have a significant role in Kemal Bilbaşar's novels as an element of fiction as regards quantity and content. As in all other cultural elements, the author showed the identity of a good artist and a patient, careful, and meticulous researcher while fictionalizing the topics related to the Turkish water cult.

In Kemal Bilbaşar's novels, topics related to the Turkish water cult are constructed in a multi-faceted way. The headings in the article reveal this diversity. The topics of "Fountains, Spring Water, Sacred Waters", "Water and Oath/Vow", "Birth" and "Death" have a privileged place among these themes. With the exception of the narrative on the "Water Spirit", the

elements related to the cult of water in all other titles appear mostly in the form of customs and traditions. However, it is evident that almost all the practices evaluated and put forward have a close relationship with sacredness, directly or indirectly.

Furthermore, the thematic and descriptive narration about the element of water, in general, has a distinct significance in Kemal Bilbaşar's novels. In *Denizin Çağırışı*, *Ay Tutulduğu Gece*, *Yeşil Gölge* and *Kölelik Dönemeci* the main setting is the seaside. In *Cemo* and *Memo*, the surroundings of the Munzur River are mentioned as a striking location. Therefore, the fictionalized elements related to the Turkish water cult form the sub-headings of the narrative about water.

The thematic reading and analysis of Kemal Bilbaşar's novels within the framework of the Turkish water cult points to some aspects. The first of these aspects is that in Kemal Bilbaşar's novels, various folklore elements can be analyzed and various and different researches can be conducted on this matter. Another aspect is that such studies illuminate Kemal Bilbaşar's literary personality to a certain extent and allow his novelist identity to be better revealed. Finally, in the case of Kemal Bilbaşar, it is shown how and in what manner social and cultural issues can be synthesized in a fictional novel, which is a new genre for Turkish literature, without resorting to didacticism.

Giriş

Roman, anlatmaya bağlı diğer edebî türlerde olduğu gibi kurgu adı verilen, gerçeğe dayanan, gerçeğe benzemeye çalışan veya sırasında gerçek dışı olan itibari bir dünyaya sahiptir. Bu dünya; olay, şahıs, yer ve zaman gibi birtakım unsurların belli bir mantık ve uyum içerisinde bir araya getirilmesinden oluşur. Söz konusu süreçte sözlü veya yazılı bütün türler ve anlatılar da dâhil olmak üzere hayata dair her şey edebî eserin malzemesi durumuna gelir. Dolayısıyla da roman için, "İçinde pek çok unsurun bulunduğu bir edebî çeşittir ve deneme, roman, tarih, biyografi, komik ve duygusal dramlar ve buna benzer pek çok kaynaktan edinildiği unsurları içinde bağdaştırır" (Stevick, 2004: 10) tanımı yapılabilir.

Buradan, edebî eserde hayatın çeşitli yönlerinin, hayatla ilgili sahnelerin, gündelik yaşamın yalnızca taklit edildiği sonucunu çıkarmak yanlıştır. Zira "kurgusal eserler hayat ve hakikatle, gerçeklikle elbette ki ilişkili olmakla birlikte bu gerçeklik, edebiyata özgü bir gerçekliktir. Kurgusal eserlerdeki cümlelerin kendilerine özgü bir mantığı, kendilerine özgü bir gerçeklik veya hakikat değeri vardır" (Huyugüzel, 2018: 75). Sonuç olarak yazar, hayattan aldığı malzemeyi geniş anlamda sanatın imkânları ve ölçütleri içerisinde; dar anlamda romanın türe özgü yapısı çerçevesinde dönüştürür. Ortaya çıkan ürün, ne gerçek hayatın kendisi ne de ondan bütünüyle farklı bir şeydir:

Roman, kendi içinde ve kendisi için, hayatın doğal başlangıç ve sonuna (doğum ve ölüm) tabi değildir kesinlikle; yine de başladığı ve bittiği noktalarla, hayatın yegâne özsel kesitine, merkezî sorunca belirlenmiş kesite işaret etmektedir; roman, bu kesitin öncesinde ve sonrasında yer alan şeylere yalnızca kendi perspektifi içinde değinir ve bunu da yalnızca merkezî sorunla ilişki kurarak yapar...(Lukács, 2014: 87-88)

Hayattan alınan malzemenin niteliği eserin ortaya koyduğu düzleme göre değişiklik gösterir. Kullanımı ise sanatçının hayal dünyasına, sanat konusundaki yeteneğine ve yaratma serüvenine göre belirlenir. Bu noktada öznellik ve orijinallik meselesi dikkati çeker. Estetik kaygı ile meydana getirilmesinin yanında sanat eserini değerli kılan en önemli husus, orijinallik ve yegâneliktir. Bahsedilen durum, sanat eseri olarak roman türünü de değerli kılmaktadır. Romanın bir bütün olarak değer taşıması, hem oluşturulma şeklini ve sürecini hem de kurguyu meydana getirecek malzemenin işlenişini ilgi çekici hâle getirir. Temel kurgu unsurları yanında bu unsurlara şekil veren motif, tema ve konu gibi yardımcı unsurların her birinin araştırılması, tasnif edilmesi ve incelenmesi, romancının edebî kişiliğinin ve eserin daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli romancılarından biri olan Kemal Bilbaşar, romanlarında farklı konuları, çevreleri ve karakterleri işleyerek kurgusal anlamda çok zengin bir atmosfer meydana getirir. Söz konusu farklılık, değişik noktalardaki kültürel birikimi zorunlu kılar. Romanlarından hareketle Kemal Bilbaşar'ın, bu konuda büyük çaba gösteren, başarılı bir yazar olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, oluşturduğu her kurgusal atmosferde konuları, çevreleri ve karakterleri ortaya koyarken bütün kültürel kodları ve toplumsal belleğe ait bütün ayrıntıları göz önünde bulundurarak kalem oynatmaktadır. Bu kültürel kodların ve toplumsal belleğe ait öğelerin temelinde Kemal Bilbaşar'ın halk bilimine dair dikkatlerinin etkisi büyüktür. Kemal Bilbaşar halk bilimi ile ilgili öğeleri, özellikle geleneksel Türk inanışları ile ilgili unsurları incelemek suretiyle ele almakta veya romanlarında kurgusal malzeme olarak kullanmaktadır.

1. Kemal Bilbaşar'ın romanlarında geleneksel Türk inanışı ile ilgili unsurların yeri ve önemi

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında halk bilimi unsurlarının ayrı bir önem taşımasının sebebi toplumsal gerçekçilik, sosyal gerçekçilik veya sosyal realizm olarak bilinen akımın Türk edebiyatındaki dikkat çeken temsilcilerinden biri olmasıdır.¹ Yazar bu akımın gereği olarak fakirlik, ağa-köylü ilişkisi, ekonomik eşitsizlik, köyden kente göç gibi sosyal sorunları irdelemeye çalışırken toplumun yaşayışını, giyinişini, düşünüşünü ve hatta yeme içme şeklini yöresel farklılıkları da göz önünde bulundurarak kurguya yansıtılmaktadır. Kemal Bilbaşar'ın bu konuda tam anlamıyla hassas bir araştırmacı kimliğiyle hareket ettiğini ifade etmek gerekir. Hatta bu yaklaşım, okurda zaman zaman, elde edilen ve araştırılıp derlenen kültürel unsurların kurguya zorla dâhil edilmek istendiği izlenimini oluşturmaktadır.² Başka bir deyişle, kurgu için bir araya getirilen malzeme yer yer kurgunun dahi önüne geçmektedir. Buna ek olarak gelenekle ilgili unsurların yazarda dikkat çeken bir üslup özelliği hâline gelmesi dahi söz konusudur: “Yazar gelenekleri sadece eserlerini konu bakımından zenginleştiren bir unsur olarak kullanmakla kalmamış, sözlü gelenekten gelen bazı unsurlar onun üslup özelliklerini oluşturmuştur” (Bağcı, 2008: 8). Dolayısıyla da gelenekle ilgili unsurları Kemal Bilbaşar'ın edebî şahsiyetinin önemli bir yönü olarak ele almak gerekir.

Kurgunun inşa edilmesi sırasındaki yazarlık yeteneği bir yana bırakılırsa Kemal Bilbaşar'ın romanları, genellikle farklı bölgeleri veya farklı toplum-kültür sınıflarını konu edindiği için önemli bir zenginliğe sahiptir. Buna bağlı olarak yazar, konuların işleniş bakımından tekrara düşmediği gibi kurguya yansıttığı çevrelerin ve kültürlerin ortaya konulması sırasında da orijinal bir tavır ve yaklaşım sergilemektedir.

Etrafımızdaki Duvar (1943) ve *Kıbrıs Ateşler İçinde* (1958) başlıklı tefrika romanlar dışında, yazarın kitap olarak basılan romanları yayım tarihlerine göre; *Denizin Çağırışı* (1943), *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Cemo* (1966), *Memo* (2 Cilt, 1968-1969), *Yeşil Gölge* (1970), *Yonca Kız* (1971), *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972), *Kölelik Dönemeci* (1977), *Bedoş* (1980) ve *Zühre Ninem* (1981) adlarını taşımaktadır.

Denizin Çağırışı'nda beş yıldır Ege'deki küçük bir kasabada öğretmenlik yapan ve hava değişimi için İzmir'e gelen, birtakım psikolojik problemlere sahip bir karakter anlatılır. *Ay Tutulduğu Gece*'de yine hava değişimi için Ege'deki bir sahil kasabasına yerleşen ve burada görev yapan Öğretmen Tevfik ile el ele vererek kasabanın su sorununu çözmeye çalışan başka bir karakterden bahsedilir. *Cemo* ve onun devamı niteliğindeki *Memo*; Değirmenci Cano, Memo ve Şih Senem olmak üzere üç farklı anlatıcının bakış açısından ortaya konulan ve birbirini tamamlayan metinlerden oluşur. Bu iki roman, "Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Şeyh Sait isyanı sırasında Doğu Anadolu'da ağa-köylü, ağa-memur ilişkileri üzerinde duran güzel ve hazin bir aşk hikâyesidir" (Enginün, 2007: 346). İki romanda da özellikle Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili unsurlar öne çıkarılır.³ *Yeşil Gölge*'de mekân olarak Karadeniz'de bulunan ve B... olarak ifade edilen bir kasaba seçilmiştir. Romanda hem kasabadaki eşraf-halk ilişkisi hem de Demokrat Partinin kuruluşunun arifesindeki toplum yapısı ele alınır. *Yonca Kız*'da, daha iyi ekonomik şartlara sahip olabilmek için İzmir'e göç eden kasabalı bir ailenin trajedisinin ve yaşadığı sıkıntıların Yonca adlı küçük kız üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılır. Ege'deki bir kasabada geçen *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde, yazarın diğer romanlarındaki gibi halka zulmeden ağa ve eşraf profili çerçevesinde olmamakla birlikte toplumsal adaletsizlik ekseninde kasaba hayatına dikkat çekilir. *Kölelik Dönemeci*'nde 18. yüzyılda Soğucak'ta yaşayan Çerkeslerin hayatları anlatılır. Buraya muhafız olarak tayin edilen Ferah Ali Paşa, Çerkeslerin yaşadığı toprakları Rus işgalinden korumak için yöre halkını Türk hâkimiyetine ısındırmaya ve Müslümanlaştırmaya çalışır. *Bedoş*'ta Kemal Bilbaşar'ın eşi Bedia Hanım'ın ailesi, çocukluğu ve yetişme şartları romanlaştırılır (Bağcı, 2008: 309). Eserde II. Meşrutiyet'in ilanını, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve İstanbul yangınları sonucu Türkiye'nin 20. yüzyılda geçirdiği zorlu süreç, Bedia adlı çocuk karakter üzerinden işlenir. Yazar son romanı olan *Zühre Ninem*'de bu kez, "kendi çocukluğunu ve hayatında önemli bir yeri olan Zühre Ninesini konu edinir" (Bağcı, 2008: 317). Romanda; Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yılları Balkanlar'dan Çanakkale'ye ve Eskişehir'e uzanan bir göç hikâyesi üzerinden yansıtılmaktadır.

Yazar, farklı bölgeleri ele alırken toplumsal kültüre ait ayrıntılara da dikkat ettiği için eserlerini okurlar ve edebiyat araştırmacıları için ilgi odağı hâline getirir. Toplumsal kültür ile ilgili konuların başında ise geleneksel Türk inancına ait birtakım unsurların yer aldığı söylemek mümkündür. *Kölelik Dönemeci* hariç tutulursa yazarın bütün romanları Türk toplumunun hayatını konu edinmektedir. Fakat orada dahi Çerkeslerin kültürlerinin yanı sıra Ferah Ali Paşa ve çevresindekiler aracılığıyla Türk âdetlerine de sık sık vurgu yapılmaktadır.

Kemal Bilbaşar ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yazarın folklor ile kurduğu güçlü bağ daha iyi anlaşılacaktır. 2016 yılında Sabahattin Kapucu tarafından Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan yüksek lisans tezi *Kemal Bilbaşar'ın Hikâyelerindeki Halk Edebiyatı Unsurları Üzerine Bir İnceleme* başlığını taşımaktadır. 2018 yı-

İnönü Selami Tektaş, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Folklorik Unsurlar* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Son olarak Mustafa Kocatürk'ün 2019 yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans tezi olarak kaleme aldığı çalışmanın başlığı *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Halk Bilimi Unsurları*'dır. Burada hepsini zikretmek imkânsız olsa da gerek tez gerekse makale olarak Kemal Bilbaşar ile ilgili çalışmaların hemen hemen hepsinde onun bu yönüne değinilmiştir.

Halk bilimi kapsamında daha özele inilecek olursa Kemal Bilbaşar'ın özellikle su çevresinde oluşturulan gelenek ve inançlara ayrı bir önem ve yer verdiği görülür. Bazı romanlarda su ve su çerçevesindeki inanışlar ile ritüeller içerikte herhangi bir kurgu unsuru olmaktan çıkar; motif ve hatta neredeyse tema denebilecek bir önem kazanır. Başka bir deyişle, Kemal Bilbaşar'ın romanlarında Türk su kültürünün tahlil edilmesi gereken kurgusal bir değeri vardır.

2. Kült kavramı ve Türklerde su kültürünün önemi

Fransızca kökenli bir kelime olan kült, “Batı dillerinde tapım (*Fr.* Culte, *Al.* Kult, *İng.* Cult) anlamını dile getirir” (Hançerlioğlu, 2000: 281). Daha geniş bir tanımla, “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma” (Artun, 2006: 15) ya da “Tanrı veya Tanrı olarak kabul edilen tabiatüstü güçlere sahip varlıklara saygı göstermek, onlara tapınma ve bağlılığı ifade eden söz ve hareketlerde bulunmak” (Bars, 2014: 381) demektir. Ayrıca “birtakım varlıkları takdis etme, bu varlıkların büyüsel ya da dinsel gücü olduğuna inanma, bu varlıklar etrafında ibadet veya tapınma kapsamında çeşitli ritüeller gerçekleştirme gibi animistik dünya görüşüyle ilişkilendirebileceğimiz olay ve olguları bünyesinde barındırmaktadır” (Baysal, 2020: 174). Dolayısıyla bu kavrama, “mekân, zaman, inanç unsuru başta olmak üzere ‘bağlam’ dikkate alınarak bakıldığında, kültün insanoğlunun yaşamına ilişkin maddi, manevi ve sosyal işlevlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır” (Yıldız Altın, 2019: 1053). Genel ve daha ileri bir ifadeyle kültün, “özellikle kültür hatta medeniyetlerin inşasındaki rolleri yadsınamayacak derecede önemlidir” (Dilek, 2020: 48).

Kült kavramını ortaya çıkaran şey ise doğrudan doğruya insanlardaki inanma ihtiyacıdır. Freud'un da belirttiği gibi hem geçmişte hem de günümüzde yaşayan ilkeller, “dünyaya kendilerine iyicil ya da kötücül yaklaşan birçok varlık yerleştirirler. Doğal süreçlerin nedenlerini bu ruhlara ve şeytanlara yüklerler. Yalnızca bitki ve hayvanların değil cansız nesnelere de onlar tarafından canlandırıldığına inanırlar” (Freud, 2022: 125). Bu inanış bazı tehlikeli mistik ve spiritüel varlıklarla ilgili kabullerin yaygınlaşmasını sağladığı gibi aynı şekilde iyicil, kutsal, koruyucu, hayatın işleyişini kolaylaştırır nitelikteki varlıklarla ilgili kabullerin benimsenmesini de sağlar. Kült, temelde bu arayış ve kabulleniş çerçevesinde meydana gelir.

Bütün medeniyetlerde su, başlıca kült unsurlarından biridir. Su kültürü, her kültürel çevrede yani “büyüklük ve niteliği ne olursa olsun her toplumun yarattığı kendine özgü kültürü” içinde kendisine yer bulmuştur (Acıpayamlı, 1978: 71). Bu, suyun hayatı bir önem taşımasının yanında kâinatın kökeni ve sonu ile ilgili teorilerde ve anlatılarda dikkat çeken, gizemli bir yere sahip olması ile ilgilidir ya da “Suya kutsiyet atfedilmesi ve su aracılığıyla tanrılara tapınma sağlanması, suyun toprağa can vermesi ve hayatın devamlılığını sağlamasından ileri gelmektedir” (Özdemir, 2021: 120). Mircea Eliade'nin de belirttiği gibi, “su, bütün potan-

siyeli simgeler; o, *fons et origo* yani muhtemel bütün varoluşun kaynağıdır” (Eliade, 2005: 225). Gaston Bachelard suyu, “insanoğlunun en gizli, en yalın, en sadeleştirici güçlerini simgeleyen kalıcı unsur” olarak nitelendirir (Bachelard, 2006: 12). Kozmogonik, mitsel veya her türlü soyut ifadenin ötesinde su bir gerekliliktir, “bolluk ve bereketi; saflık ve temizliği simgeler. İnsanlar suyu olan yere ev kurarlar ve yerleşirler” (Eren, 2022: 88).

Aynı şekilde, Türk kültüründe ve inançlarında suya, hayati bir ihtiyaç olmanın çok ötesinde anlamlar yüklenmiştir (Savran, 2020: 401). Su, Nagihan Baysal’ın da vurguladığı gibi, “Türk inanç sisteminde kutsal ve kült kabul edilen ve kendisine saygı duyulan, çeşitli inanma ve uygulamaların parçası olan bir hierofanidir” (Baysal, 2020: 175). Su kültü, Türk kültüründe ve inanç sisteminde hem çok köklü hem de çok güçlü bir yapıya ve geçmişe sahiptir. Türk mitolojisinde su, diğer birçok kültürün mitolojisinde olduğu gibi, var oluşun başı ve sonudur, yaratılışın esasıdır: “Türk mitolojik dünya modelinde ebedi başlangıç kaosu bildiren ve yaratılış sürecinde rol oynayan, yapı yaratıcı bir mitolojem” (Beydili, 2004: 501). Dolayısıyla yaratılışın veya var oluşun ilk evresine aittir ve bu evrede en önemli işlevi yüklenmiştir.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* adlı çalışmasının “Yer-Su Tanrıları” başlıklı yedinci bölümünde dağ kültü ve ayinlerini açıklarken yer-su kültürünün büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükseldiğini söyler (1986: 48). “Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler” makalesinde ise Göktürk kitabelerini kaynak göstererek su kültürünün 7. yüzyılda Türk imparatorluğunun resmî kültürlerinden biri olduğunu, Türklerin İslâmiyet’i kabul ettikten sonra da su kültürünün izlerini uzun süre koruduğunu ifade eder (İnan, 2010: 249-250). Jean-Paul Roux’a göre, “Daha önceden *yer sub*’da görünen suyun yeryüzünde yüksek bir anlamı vardır. Evrendeki dört elementten biridir. (...) Bereket sağlamadaki rolü iyi bilinmektedir ve bu özelliği kendisine hayatın kaynakları arasında yer aldırılmaktadır” (Roux, 1994: 114).

Eski Türklerde su etrafında gelişen inançlar ve uygulamaların çok çeşitli olduğu söylenebilir. Zira “Türkler, suya yalnızca kutsal bir unsur olarak bakıp çeşitli ritüellerle saygılarını sunmakla kalmamış, suyu yaratma ve kendilerine yardım eden, kendi lehlerine çalışan, zaman zaman haber getiren, düşmanlarını bastıran, devletin dağılmasını önleyen, töreye karşı geldiği zaman ceza veren bir unsur olarak görmüşlerdir” (Uçar, 2020: 42).

Türkler, Anadolu’ya yerleştiklerinde kendi geleneklerini buraya getirmekle birlikte bu gelenekleri İslâm dininin kuralları, medrese ile tekkenin verdiği Arap, Fars kültür unsurları ve Anadolu’nun yerli kültür izleriyle birleştirmişlerdir (Ülken, 2021: 135). Bu terkip, kültürün her sahasında olduğu gibi su kültü ile ilgili inançlar çerçevesinde de bazı kaçınılmaz değişikliklere sebep olmuştur. Atıla Türkyılmaz, söz konusu değişiklikleri kısaca şöyle değerlendirmektedir:

Anadolu’daki su kültü, İslam öncesi Türk kültüründe mevcut olan Yer-Su inanışlarının daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmüş, İslam ile beraber Müslüman Türk toplumunun manevi hayatında etkisini devam ettirmiştir. Ancak Yer-Su inanışının eski yapılarını ve fonksiyonlarını koruyarak yaşadığını söylemek zordur. Bunların bir kısmı, asli fonksiyonları unutulmuş şekli harekete ve davranışlara dönüşmüş, bir kısmı, yeni dinin renkleri altına saklanarak hayatiniyetini korumuş, bir kısmı ise eğlence karakteri kazanmıştır. (Türkyılmaz, 2013: 9)

Buradaki ifadelerden yola çıkarak su ile ilgili inançların; gelenek, görenek ve âdetler aracılığıyla Anadolu’da belli ölçüde yaşadığı söylenebilir. Bahsedilen durum, kültürel zenginliği ve yerli hayatın özgün tarafını yansıtmaktadır. Hem genel olarak Türk su kültü ile ilgili ritüellerin ve uygulamaların hem de Anadolu’da hâlihazırda yaşayan ve Türk su kültüründen izler taşıyan uygulamaların neler olduğu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, yöntem ve nitelik bakımından Abdülkadir İnan, Bahaeddin Ögel ve Jean-Paul Roux’un tespitlerinin ve araştırmalarının geliştirilmesi ve genişletilmesi suretiyle meydana gelmiştir.

Hâlihazırda Türk kültüründe; Anadolu’da su kültü ile ilgili ve su kültürüne dayandırılabilen bütün uygulamaların neler olduğu -bu konuda yapılan ve çoğunluğu derleme tarzında olan çalışmaların çokluğu da göz önünde bulundurulduğunda- hacim ve içerik bakımından bu çalışmanın konusu değildir. Fakat Kemal Bilbaşar’ın, romanlarında dikkat çeken bir yeri olan su kültü ile ilgili kurgusal çerçevede ortaya koyduğu malzemenin ne olduğu ve bunun ana hatlarıyla yorumlanması, yazarın edebî birikiminin tespit edilmesi ve eserlerinin içerik zenginliğinin daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

3. Kemal Bilbaşar’ın romanlarında kurgu unsuru olarak Türk su kültü

Kemal Bilbaşar’ın romanlarında Türk su kültürünü yansıtan unsurlar; “Çeşme, Kaynak Suyu, Kutsal Sular”, “Su ve Yemin/Ant”, “Doğum”, “Ölüm”, “Yas”, “Su ile İlgili Rüya”, “Su ile İlgili Rivayetler ve Kıssalar”, “Su İyesi”, “Su ile Sağaltma ve Temizlik”, “Su ve Bereket” başlıkları altında incelenebilir.

3.1. Çeşme, kaynak suyu, kutsal sular

Türk su kültü açısından Kemal Bilbaşar’ın romanlarında öne çıkan ilk konular; çeşme, kaynak suyu ve kutsal sular ile ilgili olanlardır. *Ay Tutulduğu Gece*’de hava değişimi için Ege’deki bir sahil kasabasına gelen kahraman, burada görev yapan Öğretmen Tevfik ile el ele vererek kasabanın su sorununu çözmeye çalışır. Romanın sonunda sorun hallolur ve bir çeşme yaptırılır. Kasaba halkı, çeşmenin yapılışını büyük bir coşkuyla karşılar. Açılış Kurban Bayramı’na denk getirilir, her taraf süslenir, kahvelere ve bakkallara bayraklar asılır, şükür ifadesi olarak çeşmenin yalağında kurbanlar kesilir. Ayrıca açılış sırasında Mutaf Hoca hadisleri ve ayetleri delil göstererek suyun kutsallığından bahseder, kahramana ve Öğretmen Tevfik’e “su gibi aziz” olmaları yönünde duada bulunur (Bilbaşar, 2020: 185).

Su kültü içerisinde değerlendirilmesi gereken söz konusu anlatımda neredeyse bütün dinlerde olduğu gibi, daha çok İslâmiyet’in suya kutsallık atfeden bakış açısı vurgulanır. Kurban, dua, hadis, ayet gibi kavramlar bu vurgunun açık ifadesidir. Burada çeşmenin hayır-hasenat boyutu da göz önünde bulundurulmalıdır. Çeşme sıradan bir mimari unsur değildir. Hâlihazırda dahi ölen yakınlar için *Kur’ân* okutulmakta, kurban kesilmekte, sadaka verilmekte ayrıca su getirilmekte veya çeşme yaptırılmaktadır (Karataş, 2013: 721). *Ay Tutulduğu Gece*’de, yaptırılan çeşmenin ölüm ile ilgisi yoktur. Fakat anlaşılacağı üzere çeşme yaptırmanın yukarıda sayılan kutsal eylemlerle eş tutulduğunu belirtmek yerinde olur.

Cemo’da çeşme ile ilgili bir ritüele rastlanır. Cemo ile Memo’nun evlendikleri günün sabahında Memo, karısına köyün çeşmesinin yalağında yıkanıp temizlenmesini söyler. Bunu köyde

yeni evlenen bütün kadınların yaptıklarını belirtir. Herhangi bir yerde değil de çeşmenin yalağında yıkanılması, çeşmenin özel ve kutsal bir anlam taşınması ile ilgilidir: “Sabah şafakta uyardım Cemo’yu. Köyün geleneğine uyması gerekirdi. Tüm avratlar gibi o da, erkekler sokağa çıkmadan, köy çeşmesinin büyük yalağına girip yıkanmalıydı” (Bilbaşar, 2021a: 100).

Cemo ve Memo’nun uzun süre çocuğu olmaz. Bu sebeple Cemo, hayvanlarını bahane ederek kocasına Veysel Karani Türbesi’ne gidip adakta bulunmak ve oradan su doldurmak istediğini söyler: “Neye olacak? Döl bereketi için. Herkes Veysel Karani Hazretleri’ne adak götürür. Ora pınarından su getirir” (Bilbaşar, 2021a: 165). Memo karısının isteğini kırmaz. Birlikte yola çıkarlar. Türbeye ulaştıklarında her ikisi de orada bulunan pınardan su içer. Hatta Cemo, dönünce üç gün süreyle içmek için kaynaktan bir testi su doldurur. Esra Çam’ın da belirttiği gibi ziyaret yerlerinde, “kabrin yanında bulunan kuyu, kaynak, çeşme vb. kutsal kabul edilmekte ve çoğu zaman anlatılarla da desteklenerek zaten başlı başına kutsal kabul edilen suyun dertlere derman olması beklenmektedir” (Çam, 2020: 477).

Memo, Şih Senem’in dayısı Seyit Raşo tarafından seyit ilan edilince orada bulunanlara Kımıl Türbesi’nin suyundan dağıtılır. Söz konusu su, yukarıda da ifade edildiği üzere türbe yani oraya defnedilen ve yaşadığı zamanda saygı uyandıran kimse dolayısıyla kutsal kabul edilmektedir: “Bunun sonunda sakalar törene katılanlara Kımıl ziyaret suyundan dağıttılar. Bir yandan çanak çanak su verirler, bir yandan, ‘Ya cennetmekân Hüseyin, ya imam!..’ diye ünlerlerdi” (Bilbaşar, 2021c: 336).

Yeşil Gölge’de, yürüklerin Dölyunağı dedikleri küçük bir gölden bahsedilir. Bu göl çevre köyler arasında ilgi gören bir yerdir. Çocuğu olmayan kadınlar; göle gelip yıkanmakta, abdest almakta ve çocuk sahibi olmak için Tanrı’ya dua etmektedirler. Gölün kıyısındaki iki kulübe ziyarete gelenlerin uğrak yeridir. Kadınlar dileklerinin gerçekleşmesi için buradaki Yatır Gelin’e mum adamaktadırlar: “Çocuğu olmayan kadınlar buraya gelir, yıkanır, aptes alırlar, kendilerine döl vermesi için Tanrı’ya yakarırlardı. (...) Salt yakın dağ köylerinin kırsal kadınları ırğatların yorgun uyudukları aylı gecelerde Dölyunağı’ndan faydalanırlar. Yatır Gelin’e mum dikerlerdi” (Bilbaşar, 2015c: 235).

3.2. Su ve yemin/ant

Yukarıda da ifade edildiği gibi Munzur Irmağı, *Cemo* ve özellikle *Memo* romanındaki en önemli mekânlardan biridir. Bunun romanlarda zikredilen iki sebebi vardır. Birincisi Munzur Irmağı’nın Tunceli’nin doğal güzelliklerinden biri olması, diğeri ise yöre halkı tarafından kutsal sayılmasıdır. Yöre halkı önemli toplantılarını Munzur Gözesi’nde yani Munzur Irmağı’nın doğduğu yerde yapar. Büyük kutlamalar Munzur Gözesi’nde olur. Şih Senem, obasından ayrı kaldığında her zaman Munzur Irmağı’nı düşünür ve oraya dönmenin hayalini kurar. Şih Senem’in eş seçme töreni Munzur Gözesi’nde gerçekleştirilir. Memo, Şih Senem’e kavuşabilmek için tuz yalattığı koyunlarını Munzur Irmağı’ndan geçirir.

Munzur Irmağı’nın romanlardaki kurgusal değeri ile ilgili sayılanlar dışında birçok örnek verilebilir. Fakat burada su kültü noktasında bir husus özellikle dikkati çekmektedir. Alevi-Bektaşî inancı çerçevesinde değerlendirilen bu husus, su ve yemin ilişkisine dayanır.

Yöre halkı, önemli/hayati bir konuda yemin edeceği/ant vereceği zaman Munzur Gözesi'ne çakıl taşı atar. Atılan çakıl taşı sayısı genellikle on ikidir. Bu kült ile on iki imama telmihte bulunulmaktadır.

Cemo'da, Şih Senem'in obasında yaşayanlar Memo'ya obanın lideri olarak biat edecekleri zaman onu ziyaretgâhta bulunan gölete götürürler, seyitler de gelerek dua ettikten sonra gölete çakıl atarlar. Sonrasında obanın erkekleri de birer çakıl atıp aynı ritüeli tekrar ederler. Memo'yu tebriğe gelen ziyaretçilerin de çakıl atma merasimini sürdürdükleri görülür: "Seyitler niyaz okuyup ziyaretgâhın göllegeine On İki İmam hatırına, on iki çakıl atırlar. Ben de onlar gibi yaptım. Benden sonra obanın tüm erleri gelip ziyaretgâhın göllegeine birer çakıl atırlar. Hepsi sıraya girip elimi, omzumu öptüler" (Bilbaşar, 2021a: 189).

Memo'da, romanın başında Şih Senem'in doğumu geriye dönük olarak anlatılırken babası Şih Abdo, obanın ileri gelenlerine büyüdüğünde Şih Senem'e biat edeceklerine ve onu lider olarak kabul edeceklerine dair yemin ettirip göle taş attırır: "Böylece odun alevi altında o gece, azbet ağalarının her biri Monzur Gölgeği'ne üç çakıl atarak şih baboma ant verirler" (Bilbaşar, 2021c: 28). Şeyh Sait isyan hazırlığındayken Şih Senem'in dayısı Seyit Raşo, Şeyh Sait'e karşı olmakla ve öfke duymakla birlikte destek verecek olanların Munzur Gözesi'ne taş atması gerektiğini söyler: "Karşılıklı konuşmalar son bulanda, Seyit Raşo, Dersimli şihlara, seyitlere döndü, Şih Sayıtlı olmak, sancak açmak dileyenler, gözeyeye çakıl atıp ant vereler,' diye bağırıldı" (Bilbaşar, 2021c: 40). Şih Abdo ölünce Seyit Raşo, Şih Senem'in annesini Şih Persin ile evlendirir. Ardından ilk olarak Şih Senem'e, Şih Persin'e itaat edeceğine dair Munzur Gözesi'ne taş attırır, sonrasında ise Şih Persin'e, aşiret töresine sadık kalacağı konusunda aynı şekilde ant içtirir: "Seyit Raşo, obamızdan ayrılmadan Şih Persin'e, aşiret töresine sadakat göstereceğine Monzur Gözesi'nde ant içirdi, azbet ağalarına biat ettirdi" (Bilbaşar, 2021c: 54). Romanın ilerleyen sayfalarında Şih Persin, Elâzığ Paşasına bağlılık yemini eder. Bu yemin sırasında gölete taş atar: "Bunun üzerine Şih Persin, paşayı gözeyeye götürmüş, seyitlere dua okutmuş. Gölgeğe çakıl atıp sadakat andı içmiş; 'Şih Persin bundan böyle kulun kurbanındır,' demiş" (Bilbaşar, 2021c: 116). Şih Senem ve Memo'nun nikâhları Seyit Raşo tarafından Munzur Gözesi'ne taş atılması suretiyle kıyılır: "... 'Ölünceye dek birbirinize bağlılık andı verin ki nikâhımızı kıyayım.' dedi. Gözeyeye çakıl döküp ant içende bizi birbirimize verdi" (Bilbaşar, 2021c: 250). Şih Senem ve Memo'nun nikâhı kıyılırken orada bulunanlar da Göze'ye taş atarak bağlılık andı içerler: "Şihlar, seyitler birbirlerinin omzun öpüp bağlılık andı içtiler, gözeyeye çakıl dökerek Dersi yoluna baş koyduklarını ikrar ettiler" (Bilbaşar, 2021c: 251). Şih Persin herkese kötülük edip başarısız olduktan sonra çaresiz kaldığından Seyit Raşo'ya tekrar itaatini bildirmek ister ve bağlılık yemini için herkesin huzurunda Göze'ye taş atacağını söyler: "Bizimle uyuşmadan cendermeden halas bulmayacağını bildiğinden haraç borcunu armağanına sarıp yollamış, süreye talip olmuştur. Obasında buluşup gözeyeye çakıl dökmemizi dilemiştir" (Bilbaşar, 2021c: 326).

Görüldüğü üzere romanda, çeşitli amaçlarla su ve yemin/ant içme ilişkisi üzerine çok fazla örneğe rastlanır. Bu durum, yöre halkının sosyal hayatında bir yönüyle Munzur Irmağı'nın yerini gösterdiği gibi, Munzur Irmağı özelinde -ırmak yakınındaki ziyaretgâha istinaden dolaylı yoldan da olsa- suyun kutsal ve olağandan değerli kabul edilmesinin farklı bir yönünü ortaya koymaktadır.

3.3. Doğum

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında kült kapsamında su ve doğum ilişkisine dair de dikkat çeken bazı örneklere rastlanır. “Çeşme, Kaynak Suyu, Kutsal Sular” başlığında da dile getirildiği gibi çocuğu olmayan Cemo, Veysel Karani Türbesi'ne giderek oranın pınarından üç gün boyunca içmek üzere su doldurur. Cemo ve Memo türbeden dönerlerken Cemo'nun, orada intihar ettiği için annesi Kevi ile özdeşleştirdiği Mercan Gölleği'ne uğrarlar. Burada birlikte olurlar. Cemo daha sonra bu birliktelikten hamile kalacaktır.

Memo'da, Şih Senem'in annesinin uzun süre çocuğu olmaz. Kadın bir gün rüyasında bir seyit görür. Seyit kadına gece, ay ışığında Munzur Gözesi'nde yıkanmasını, verdiği elmayı kocasıyla bölüşerek yemesini, bunun sonuncunda hamile kaldığında çocuğunu Munzur Gözesi'nde doğurmasını ve kız doğursa kış dahi olsa bunu kırıp çocuk doğar doğmaz onu Munzur Irmağı'nda yıkamasını söyler. Burada doğumun her aşamasında suyun kutsal bir işlevinin olduğu görülür. Kadın seyidin tembihlerini uygulayarak bir kız çocuğu dünyaya getirir. Vakit kaybetmeden çocuğu alıp Munzur'da yıkar: “Yağız seyidin öğüdü kulağında çınlarmış çünküm; ‘... yavruyu Monzur’un sütünde yuyacaksın!’ deyi. Bu sebebe anam fırlamış, kalkmış yerinden, beni kapıldığı gibi Monzur Gözesi'ne götürmüş. Sütbeyaz suyuyla yumuş, temizlemiş, eteğine sarıp dönmüş” (Bilbaşar, 2021c: 25-26).

Yine “Çeşme, Kaynak Suyu, Kutsal Sular” başlığında ele alındığı üzere *Yeşil Gölge*'de Dölyunağı adı verilen gölet, çocuğu olmayan kadınların uğradığı kutsal bir sudur. Yöre kadınları buraya gelip gölette yıkanıp abdest alarak hamile kalacaklarına inanırlar. Köylülerin inancına göre suya bu özelliği kazandıran şey, suda yaşayan bir peridir. Çok eskiden çocuğu olmayan bir kadın kendisini bu suya atarak intihar etmiştir. Aradan çok zaman geçtikten sonra oradan geçen bir kadın bu gölde yıkanmış ve ardından hamile kalmıştır.

Sayılan örneklerde ortak bir husus dikkati çeker. Bir çiftin çocuğu olmadığında suyun kutsallığından derman arayanlar ve bu konuda uğraş verenler daima kadınlardır. Zira eski Türkler çocuk sahibi olamamanın kadınlardan kaynaklanan bir kusur olduğuna inanmakta ve bu sorunun çözülmesi için bütün ritüelleri kadınlar üzerinden gerçekleştirmektedirler (Baysal, 2020: 1110). Kemal Bilbaşar'ın bu bağlamdaki araştırması ve bilgisi, romancılık konusundaki titizliği bakımından övülmeye layıktır.

3.4. Ölüm

Kemal Bilbaşar'ın birçok romanında su ve ölüm arasında güçlü bir bağ vardır. Bu bağın sebebi bazı kahramanların suya atılarak intihar etmeleridir. Örnek verilecek olursa *Denizin Çağırışı*'nda ismi söz konusu edilmeyen roman başkişisinin babası, kendisini denize atarak intihar etmiştir. Aynı şekilde romanın sonunda kahraman kalıtsal bir miras gibi hayatına son vermek üzere denize yürümektedir: “... ‘Denize... denize!.. Onun sonsuz maviliğine koş!’ diyen kim? Bana kim sesleniyor? (...) Mavi sonsuzluk, tüm engellerden kurtarır mı insanı?” (Bilbaşar, 2021b: 149). *Cemo*'da, Cemo'nun babası Değirmenci Cano'nun ifadesine göre erkek baskısına dayanamayan kadınlar kendilerini ırmağa atarlar: “Bu hakaretlere dayanan dayanır, otuzuna varmaz koca avrat olur. Dayanamayan kendini ırmağa atar, kurtulur” (Bilbaşar, 2021a: 35). Aynı romanda -daha sonra doğru olmadığı anlaşılrsa da- Şih Abdo ile

evlendirilen ve ondan kaçtığı sırada Şih'in adamları tarafından yakalanınca sevdiği Memo'ya kavuşmaktan ümidini kesen Şih Senem'in Dicle'de intihar ettiği söylenir: "Adamlarını yollamış, kadını saklandığı yerden eliyle koymuş gibi, aldırılmış geri getirmiş. Fukaracık tekrar oraya dönmesin, diye kaldırmış kendini Dicle'ye atmış" (Bilbaşar, 2021a: 84-85). Cemo'nun annesi Kevi, kendisini yöre halkı tarafından Mercan Gölleği olarak bilinen gölete atmıştır. *Yeşil Gölge*'de Rıza adlı fabrika işçisinin anlattıklarına göre zamanında çocuk sahibi olamayan bir yeni gelin fabrika yakınındaki gölette hayatına son vermiştir.

Burada kült konusu olan şey bahsi geçen intiharlar değil bazı romanlarda kahraman suda öldükten sonra su ile onun bedeninin âdeta bütünleştiğine inanılmasıdır. *Cemo*'da Şih Senem'in Dicle'de öldüğünün söylenmesi üzerine Memo, Dicle'nin kıyısına gelerek ırmağa karşı yas tutar: "Deli gibi Dicle kıyısına attım kendimi. Gözyaşlarımı döktüm onun taze vücudunun gömüldüğü sulara. Saatlerce ağladım, dert yandım, ağıt söyledim" (Bilbaşar, 2021a: 85). Cemo, annesi Kevi'nin intihar ettiği göletin kırmızı renginin annesinin boynundaki mercan kolyeden geldiğini söyler. O civarda yaşayan insanlar da gölün renginin kırmızılığının bundan kaynaklandığına inanmaktadır. Bunun ötesinde Cemo, göletin Kevi'nin ruhunu taşıdığına da inanır ve göleti annesinin yerine koyarak onunla tıpkı bir insanla konuştuğu gibi konuşur: "Mercan Gölleği'ne varanda, Cemo suya daldırıldı ellerini, şapırdattı. 'Anacığım beni duyar mısın,' dedi" (Bilbaşar, 2021a: 149); "Mercan Gölleği'ne varanda hayvanı otlamaya bıraktık. Cemo koştu, gölleğin sularını şapırdattı. 'Anacığım beni duyar mısın? Cemo kızın ziyaretine gelmiştir,' dedi" (Bilbaşar, 2021a: 170). *Yeşil Gölge*'de çocuğu olmadığı için suya atlayarak canına kıyan taze gelin, öldüğü göle ziyarete gelen kısır kadınların rüyalarına girip gölden çıkarak onların karınlarını okşamakta, kadınlara abdest alıp iki rekât namaz kılmalarını ve Tanrı'ya, "kısır gelinin başı için bana bir döl ver" diye dua etmelerini söylemektedir (Bilbaşar, 2015c: 237).

3.5. Yas

Memo'da Şih Senem'in aşireti, Şih Persin'e baskın vermeden önce zafer kazanmak için Azbet Ağası Huso ile birlikte dua eder. Fakat kadınlar duayı yeterli bulmaz ve baskından elle-ri boş dönerlerse bir daha yıkanmayacaklarına ve koku sürüp saçlarını taramayacaklarına yemin ederler: "Kancıklar niyazı yeter görmeyip andını tutmaz, eli boş dönerlerse, çimip yunmayacaklarına, koku çalınıp taranmayacaklarına kasem söylediler" (Bilbaşar, 2021c: 327-328). Bunu hem bir çeşit yas veya üzüntü işareti hem de adak olarak görmek -istenilen şey elde edildikten sonra yıkanılıp süslenileceği söylendiği için- mümkündür. Anlamı veya kökeni tam olarak bilinmese de yıkanmamaya yemin etme, doğrudan doğruya Türk su kültürü ile ilgili değildir. Benzer yemine başka kültürlerde de rastlanır. Ebû Cehil'in Bedir Savaşı'nda öldürülmesinden sonra Kureyş kabilesinin reisi olan Ebû Süfyân, yas tutar ve Bedir'in intikamı alınmadıkça yıkanmayacağına yemin eder (Aycan, 1994: 231). Kastilya Kraliçesi I. Isabel'in, İspanya Müslümanlardan ve Yahudilerden temizlenmedikçe yıkanmayacağını söylemesi popüler kültürde dahi kendisine yer bulmuş ve hatta yıkanmama durumu I. Isabel'in tarihî kişiliğinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla buradaki yıkanmama meselesi yalnızca fiziksel kirlerden arınmayı reddetme değil doğrudan doğruya inançla ilgili bir durumdur.

3.6. Su ile ilgili rüyalar

Su, *Memo* romanının iki yerinde rüya motifi içerisinde kutsal bir unsur olarak kurguya yanar. Şih Senem, ilk âdetinden sonra Azbet Ağası Huso'nun tavsiyesiyle Munzur Irmağı'nda yıkınır rüyaya yatar. Bu şekilde evleneceği adamı göreceğini düşünür. Söz konusu gelenek, Munzur Irmağı'nın yörede kutsal kabul edilmesiyle ilgilidir: "Geleneğe uyarak başıma bir şaplak vurdu, 'Aklın gele başıma, eşin gire düşüne! Monzur'da yunup temizlendiğin gün, büyük meşenin dibinde bir uyku çek! Bakalım düşünde kimi görürsün?' dedi" (Bilbaşar, 2021c: 60). Romanın ilerleyen sayfalarında ise Şih Senem, Munzur Irmağı'nı rüyasında görür. Munzur Irmağı bu kez bir felaket habercisidir ve Şih Senem'e yaşadıkları bölgede birtakım karışıklıkların yaşanacağını sezdirmeğe ister gibidir: "Monzur kabarıp köpürmeye başlayanda kaçmaya çalıştım. Lakin seller her yandan yolumu keserdi. Kıp kızıl köpüren sular, boğazları, dereleri doldururdu. Sular yükseldikçe ben, bağırmda sıkıttım yavrumla kaçır, can havliyle Tujik'in yamacına tırmanırmdım. Lakin bastığı yerden kayalar çözölür, çakıllar dökölürdü" (Bilbaşar, 2021c: 478).

3.7. Su ile ilgili rivayetler ve kıssalar

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında "Çeşme, Kaynak Suyu ve Kutsal Sular" başlığında değerlendirilen "Mercan Gölleği" ve "Dölyunağı" gibi göletler ile ilgili rivayetler ve anlatılar dışında suya dair başka rivayetler veya kıssalar da söz konusu edilir. Bu anlatılarda yine suyun kutsallığına vurgu yapılmaktadır. *Memo*'da Şih Senem, eşi Memo'ya Munzur Irmağının kayalardan süt gibi akmasının sebebini açıklar. Şih Senem'in anlattıklarına göre, orada eskiden cimri bir ağa yaşamaktadır ve fakirlerden bir çanak sütü dahi esirgemektedir. Bir gün ağanın çobanı Munzur, açlıktan ölmek üzere olan bir adama parasız bir çanak süt verir. Ağa bunu duyunca Munzur'a çok kızır, onu döver ve kovalar. Munzur kayalara vardığında elindeki süt dolu bakracı yere çalar. Bunun üzerine sütler bir anda köpürüp kayalardan akmaya başlar. Munzur ise güvercine dönüşüp kayanın kovuğu içinde kaybolur. O günden beri yöre halkının kutsal saydığı Munzur Irmağı kayalardan süt beyaz akmaktadır (Bilbaşar, 2021c: 390-391).

Selami Tekataş, Munzur suyu ile ilgili efsanenin Saim Sakaoğlu'nun *101 Anadolu Efsanesi* adlı çalışmasındaki "Munzur Baba" adlı efsane ile benzerlik taşıdığını söylemektedir (2018: 33-34). Nitekim Saim Sakaoğlu'nun sözünü ettiği efsanede de Munzur adlı çoban, onun mübarek zat olduğunu anlayan ve eline sarılmak isteyen köylüler yüzünden geri çekilip yuvarlanır ve ağasına ikram etmek için getirdiği sütü döker. Munzur'u bu olaydan sonra bir daha hiç kimse göremez. Beyaz köpüklü Munzur Irmağı ise Munzur'un döktüğü süttten meydana gelir (Sakaoğlu, 1976: 127-128). Kemal Bilbaşar'ın, Munzur Irmağı ile ilgili Şih Senem'e söylediklerini bu efsaneden ilham alarak kurguladığı açıktır. Hatta Şih Senem'in anlattığı efsanenin, Munzur Irmağı ile ilgili efsanelerin başka bir varyasyonunun olduğu da düşünülebilir.

Yeşil Gölge'de, Ferhat Reis adlı denizci, kendisi gibi denizci olan arkadaşlarına Fethiye'de başından geçen bir olayı anlatır. Bir gün sünger avına çıkmıştır. Bir köpekbalığının saldırısına uğrayacakken üç yunus, köpekbalığına saldırarak Ferhat Reis'i kurtarmıştır. Tayfalardan biri yunusun insanlara dost olduğunu, buna karşın Yunus Peygamberi neden yuttuğunu anlamadığını söyler. Onları dinleyen Arap Müezzın ise yunus balığının, Yunus Peygamberi onun iyiliği için yuttuğunu ifade ederek *İncil* çevirisinden öğrendiği kıssalarla

konuyu açıklamaya çalışır (Bilbaşar, 2015c: 248-251). Yunus Peygamber kıssası doğrudan doğruya su veya suyun niteliği ile ilgili değildir. Fakat Karadeniz kıyısında bulunan bir kasabanın anlatıldığı romanda, dolaylı yoldan da olsa suya ve özellikle de denize dair konuların konuşulması incelenen başlık çerçevesinde dikkati çekmektedir.

3.8. Su iyesi

İye, “kendisinin olan bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği kullanabilen kimse, sahip” demektir (Türk Dil Kurumu, 2011: 1235). Dolayısıyla “su iyesi” kavramı, suyun sahibi, suyun hâkimi anlamında düşünülmelidir. Eyüp Akman’ın da belirttiği gibi, “Eski Türklerin kutsiyet attettikleri en önemli iyelerden birisi de su iyesisidir. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktır” (Akman, 2002: 4). Dahası, su iyisini memnun etmek veya kızdırmamak için ona kurban verilmelidir. Bu konudaki en eski kayıtlar MÖ 1050 yıllarında kuzey Çin’i ele geçiren Choular dönemine dayanır. Chou hükümdarı sefer yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin su iyelerine kurbanlar verir hatta Hunlar da ağaçlara ve sulara kurbanlar sunmaktadır (Akman, 2002: 5).

Verilen örneklerden yola çıkıldığında su iyесinin belli ölçüde evrensel bir mahiyet gösterdiği anlaşılır. Kemal Bilbaşar -Çerkeslerden bahsedildiği için makalenin konusunu ve kapsamını aşmakla birlikte- *Kölelik Dönemeci*’nde Çerkeslerin su iyесine olan inancı ile ilgili çarpıcı anlatımlara yer verir. Romanda ırmak, su perisi olan Zızlan’ın sık sık adı geçer. Hatta eserin önemli kahramanlarından Pşi Dole, çok güzel bulduğu odalığı İlona’ya Zızlan adını verir. Lokman hekimlik yapan Agunda Nine, bacaklarındaki dayanılmaz ağrı sebebiyle ona başvuran Şiri Ana’ya, Gökçe Gölleğin yakınına ev kurdukları için oraların sahibi olan ve sulak, bataklık yerlerde dolaşan yel perisi Çukurtat’ın onu çarptığını söyler: “Nemli, küflü, bataklık yerlerde dolanan Çukurtat vurmuş seni güzel kızım! (...) Eviniz ocağınız perinin yurduna yakın bir yerde kurulmuşsa, korkarım çok geçmeden, kocanı yavrularını, evin hizmetkârlarını da çarpacak Çukurtat” (Bilbaşar, 2015b: 126).

Aynı romanda Yukarı Bozdok kervanı, yolculukları sırasında Canavar Boğazı’na vardıklarında sel suları sebebiyle ilerleyemezler. Kervandakilerin bir kısmı “erkek delisi” Zızlan’ın yollarını kestiğini düşünür. Şiri Ana bu durumda yola devam etmelerinin mümkün olmadığını ifade ederek vakit kaybetmeden Zızlan’a gürbüz bir kölenin kurban edilmesi gerektiğini söyler: “... ‘Kervandan bir erkek almadıkça Zızlan’ın kudurmuşluğu yatışmaz. Var git, çocukları babasına söyle, nekeslik edip gürbüz bir köleyi esirgemesin ondan. Yoksa yiğitle-rimize de zararı dokanır o azgın perinin,’ dedi” (Bilbaşar, 2015b: 126).

Cemo’da da Mercan Gölleği ile Kevi’nin ruhunun su iyesi gibi bütünleştiği söylenebilir. Kevi, romanda hem güzel hem de masum ve günahsız bir kadın olarak anlatılır. Hayatına Mercan Gölleği’nde son verince Kevi’nin kızı Cemo, Mercan Gölleği’ni annesi yerine koyar. Bu noktada Kevi’nin koruyucu ve ceza verici görevi üstlendiği de görülür. Kevi’nin kocası Değirmenci Cano, Sorikoğlu adlı ağanın baskısı sebebiyle köylerinden göçmek zorunda kaldıklarında Kevi’nin ruhunun Sorikoğlu’nu çarpmasını diler: “Bunca insanı yerinden, yurdundan eden namert, senin de yurdun yıkıla; Zozana’dan kökümüz sökersen, senin de kökün söküle! Benden ayrı düşende Kevi’nin ruhu seni çarpa!” (Bilbaşar, 2021a: 115).

3.9. Su ile sağaltma ve temizlik

Türk kültüründe suyun kutsal kabul edilmesinin sonuçlarından biri de hastalıkların, fizyolojik bozuklukların tedavisinde ve buna dair birtakım uygulamalarda kullanılmasıdır. Burada suyun bedensel faydalarının ötesinde bir durum söz konusudur. Zira bahsi geçen ritüeller, uygulamalar doğrudan doğruya suyun bedensel işlevleriyle veya vücuda faydalarıyla ilgili değildir.

Cemo'da Şih Senem'in obası, Memo'yu uğradığı saldırı sonucunda yaralı hâlde bulunca onun iyileşmesi için Munzur Gözesi'ne adaklarda bulunur. Aslında adağın sebebi burada bulunan ziyaretgâhtır. Fakat halkın gözünde Munzur Irmağı ve ziyaretgâh bütünleşip kutsallaştığı için İrmak, hastalık da dâhil olmak üzere her sorunda başvurulmuş ve çare aranan ilk yer olmaktadır.

Memo'da Munzur Irmağı'nın temizlik/arınma için de önemli ve kutsal bir mekân olduğu anlaşılır. Şih Senem ilk âdetini gördükten sonra Azbet Ağası Huso'nun isteğiyle Munzur Irmağı'nda yıkanıp evleneceği adamı görmek umuduyla rüyaya yatar. Yukarıda da ifade edildiği üzere *Cemo*'da çocuk sahibi olamayan Cemo, Veysel Karani Türbesi'nin suyundan; *Yeşil Gölge*'de ise aynı dertten muzdarip kadınlar Dölyunağı adlı göletin suyundan şifa aramaktadırlar.

Çerkeslerin yaşayışını konu edinmekle birlikte *Kölelik Dönemeci*'ndeki lokman hekim Agunda Nine, Şiri Ana'yı iyileştirmek için uyguladığı ritüelde kullandığı kömür, sarımsak, tuz kalıntılarını Obur Çayı'na dökmek üzere hazırlar. Kalıntıların çöpe atılmayıp veya toprağa gömülmeyip suya dökülecek olması dikkat çekicidir: "Agunda Nine, kara afsun sırasını kaz kanadıyla temizleyip kömür, sarımsak, tuz kalıntılarını Obur Çayı'na dökmek üzere bir çanağa topladıktan sonra mutfağa gitti" (Bilbaşar, 2015b: 132). Aynı romanda Agunda Nine, Sataya'nın çocuklarını nazardan korumak için Anadolu'daki kurşun dökme âdeti gibi suda köz söndürür. Bu işlem sırasında nazar değdiren kişilerin alevinin de aynı şekilde sönmelerini diler. Çanaktaki köz söndürülmüş su ise şafak sökerken dışarıya dökülecektir.

Son olarak *Zühre Ninem*'de, Zühre Nine'nin gelini Hatice, doğacak çocuğunu gül suyu katılmış suda yıkamanın hayalini kurar: "Liyene ılık su doldururuz. İçine a'cık gülsuyu gatarız. Sabunu köpürtüp bi güzel yuvarız. Miskler gibi gokan yavrımı emzirip doyurdum mu, salıncağına yatırırız" (Bilbaşar, 2015d: 109). Burada çocuğun temiz olmasının ve hoş kokmasının amaçlandığı açıktır. Fakat gül suyunun İslâmiyet açısından dinî önemini olduğu da bilinmektedir. Hatta Kâbe'nin gül suyu karıştırılan zemzem suyuyla yıkanması söz konusudur. Su ve gül suyu birlikte düşünüldüğünde çocuğu yıkama işleminin kutsallıkla ilgili bir çerçevesinin olduğunu da kabul edilebilir.

3.10. Su ve bereket

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında bu başlığa dâhil edilebilecek yalnızca bir örnek vardır. *Bedoş*'ta, Bedia'nın babası Memduh Efendi ve annesi Başo Hanım yeni bir ev alırlar. Perşembe günü ikinci vakti göçülen ve Memduh Efendi'nin besmeleyle kapısını açtığı bu eve ilk olarak Bedia ve kardeşi Leman girer. Leman elinde bir ekmeğin tutar. Bedia'nın ise bir elinde ayna öbür elinde su dolu küçük bir testi vardır. Memduh Efendi ekmeği parçalayarak herkese birer lokma verir. Başo Hanım birer tutam tuzla Bedia'nın taşıdığı testiden bir bardak su dağıtır. Aile bu şekilde bir çeşit eve giriş ritüeli gerçekleştirir. Söz konusu ritüelin amacının bolluk, bereket, huzur, saadet, sağlık gibi beklentiler olduğu söylenebilir: "Kadınların değer verdiği geleneğe

uygun olarak Bedia, bir elinde su dolu küçük bir testi, öteki elinde ayna; Leman ise kocaman bir somun ekmeği kucaklamış olarak girdiler eve” (Bilbaşar, 2015a: 161). Suyun buradaki fonksiyonu da diğer unsurlarla birlikte bereket arzusunun bir parçası olmasıdır.

Sonuç

İncelemenin bütünündeki örneklerden de anlaşılacağı üzere Türk su kültürü ile ilgili konular Kemal Bilbaşar’ın romanlarında kurgu unsuru olarak nicelik ve içerik bakımından önemli bir yere sahiptir. Yazar, her kültürel malzemede olduğu gibi Türk su kültürü ile ilgili konuları kurguya aktarırken hem iyi bir sanatçı hem de dikkatli ve sabırlı bir araştırmacı kimliğiyle hareket etmiştir. Bu tavrı genel olarak bütün halkbilimi unsurlarının/folklorik öğelerin ve kültürel hayata dair bütün meselelerin işlenişinde görebilmekle birlikte Türk su kültürü çerçevesinde yapılacak tematik ve dikkatli bir okumada da açıkça gözlemleyebilmek mümkündür.

Kemal Bilbaşar’ın romanlarında Türk su kültürü ile ilgili unsurlar rastgele ve tek yönlü olarak kurgulaştırılmamıştır. Çalışmadaki başlıklarda da görüleceği üzere çeşmeler, kaynak suları, kutsal sayılan sular, su ve yemin ilişkisi, doğum, ölüm, yas, rüya, rivayetler/kıssalar, su iyisi, hastalıkların iyileştirilmesi, temizlik, su ve bereket ilişkisi gibi meseleler çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu meseleler arasında “Çeşme, Kaynak Suyu, Kutsal Sular”, “Su ve Yemin/Ant”, “Doğum”, ve “Ölüm” bahislerinin ayrıcalıklı bir yerinin olduğu görülür. “Su İyesi” ile ilgili anlatım hariç tutulursa diğer bütün başlıklarda su kültürü ile ilgili dikkat çekilen unsurlar ise daha çok âdet ve gelenekler şeklinde belirlemektedir. Fakat değerlendirilen ve ortaya konulan neredeyse bütün uygulamaların doğrudan veya dolaylı olarak kutsallıkla yakın ilişkisinin olduğu kesindir.

Burada bir hususu belirtmek gerekir. Kemal Bilbaşar’ın neredeyse bütün romanlarında genel olarak su ve yeryüzündeki su kaynakları ile ilgili anlatıma ayrı bir önem verilmiştir. *Denizin Çağırışı*’nda kahraman, denizden şifa aramak için İzmir’e gelir. Romanda İzmir’den bahsedilen kısımlarda şehrin güzelliği ifade edilirken çoğunlukla denize vurgu yapılır. Kahraman, romanın sonunda babası gibi denize atlayarak intihar eder. *Ay Tutulduğu Gece*’de esas mekân Ege’deki bir sahil kasabasıdır. Burada sık sık denizin güzelliği anlatılır. Tasvirlerde sözün mutlaka denize getirildiği görülür. Romanın konularından biri ise kasabanın su sorununun çözülmesi meselesidir. *Cemo*’da Değirmenci Cano, kızı Cemo’yu büyütürken buzu kırıp suyun içine bastırır. Memo’nun çancı dayısı onu çancı ustası olarak yetiştirip kendisinden ayıracağı zaman Murat Suyu’nu arada sınır kabul eder. Memo, Şih Senem’i su başında görüp âşık olur. Dicle Irmağı tasvirler açısından da Şih Senem’in intihar ettiği söylendiği yer olması açısından da önemlidir. Memo, Şih Senem’de olduğu gibi Cemo’yu da bir derenin kenarında görüp âşık olur. *Memo* romanında Memo, karakoyun efsanesindeki şekilde tuz yalattığı keçileri mey üfleterek Munzur Irmağı’ndan geçirir. Şih Senem’in obasının yaşadığı yer Munzur Irmağı ve çevresidir. Ayrıca obanın hayatının merkezinde Munzur Irmağı vardır. *Yeşil Gölge*’de geniş mekân Karadeniz kıyısındaki B... kasabası olduğu için -bölgenin su bakımından zengin olması sebebiyle- deniz, ırmak ve dere tasvirlerine önem verilir. *Yonca Kız*’da su kültürü ile ilgili bir vurgu olmasa da yine mekân tasvirlerinde suyun ayrı bir yeri vardır. Zira romanın başkişisi Yonca ve ailesi küçük bir kasabadan İzmir’e taşınır. Roman-

daki anlatımda İzmir demek, deniz demektir. Özellikle Yonca, denizi büyük bir hayranlıkla seyrederek. *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde köy çeşmesi insanların sosyalleştiği bir toplanma alanıdır. Köylü kızlar çeşmenin etrafında bir araya gelerek sohbet etmekte, gündelik meselelere dair dedikodu yapmaktadırlar. Romanda genç kızlar, köye dışarıdan gelen delikanlıların dikkatini çekmek için kendilerini suya atıp boğulma taklidi yaparlar ve delikanlılar tarafından kurtarılmayı beklerler. *Kölelik Dönemeci*'nde olayların geçtiği yer Karadeniz kıyısında bulunan Soğucak'tır. Bu sebeple romanda deniz ve denizcilikle ilgili geniş bir anlatım vardır. Bununla birlikte eserde ırmak, göl, dere ve benzeri su kaynakları/birikintileri ile ilgili tasvirsel ifadelerle rastlanır. Yazarın eşinin biyografisinin kurguya yansıtıldığı *Bedoş* ve kendi hayatının kurgulaştırıldığı *Zühre Ninem* ise diğer romanlar ile karşılaştırıldığında bu konuda daha zayıftır. İki eserde de daha çok vaka eksenli bir anlatım öne çıkmaktadır.

Dolayısıyla Kemal Bilbaşar'ın romanlarındaki Türk su kültürü ile ilgili anlatımın, genel olarak bütün romanlarındaki su unsuru ile ilgili anlatımın alt başlığı olduğu düşünülebilir. Başka bir deyişle Kemal Bilbaşar romanlarında suyu âdeta ayrıcalıklı bir konu olarak ele almıştır. Romanlara halk bilimi/folklorik unsurlar açısından bakılırsa *Cemo*, *Memo* ve *Kölelik Dönemeci*'nin diğerlerine göre daha zengin bir malzeme sunduğu görülür. Türk su kültürü çerçevesinde ise *Cemo* ve *Memo* romanları hiç şüphesiz ki ayrı bir yerde durur.

Romanlar bir bütün olarak düşünülürse Türk su kültürü ile ilgili ifadelerin çokluğu göze çarpmaktadır. Bu durum Kemal Bilbaşar'ın romanlarındaki farklı kültürel unsurlar için de geçerlidir. Söz konusu noktada romanlardaki diğer kurgu malzemesinin/unsurlarının araştırılması ve değerlendirilmesi yazarın edebî şahsiyetinin aydınlatılmasında fayda sağlayacağı gibi, kurgusal bir türün dayanak noktalarının gösterilmesinde de katkı sunacaktır. Ayrıca buna benzer tematik çalışmalar, Kemal Bilbaşar örneğinde hayatın ve kültürel hayatla ilgili ayrıntıların didaktizme kaçmadan Türk edebiyatı için yeni sayılabilecek roman türünde nasıl ve ne şekilde sentezlenebileceğini de ortaya koymaktadır.

Notlar

- 1 Burada Kemal Bilbaşar'ın Marksist-sosyalist çizgideki toplumu gerçekçilerden olmadığını belirtmek gerekir. Müberra Bağcı'nın da vurguladığı gibi Kemal Bilbaşar, "eserlerinde ele aldığı toplumsal sorunlarla, iyiler-kötüler, ezenler-ezilenler, güçlüler-güçsüzler şeklindeki klişe kategorilerle toplumu gerçekçi yazarlara yakın durur. Bununla birlikte eserlerinde toplumu gerçekçi yazarlar gibi belirgin bir devrim fikri veya sosyalist düzen özlemi görülmez" (2008: 7).
- 2 Bu durumu özellikle 1977 yılında yayımlanan *Kölelik Dönemeci*'nde görmek mümkündür. Eserde 18. yüzyılda, Soğucak'ta yaşayan Çerkeslerin hayatları kurgulaştırılır. Yazar romanda Çerkesleri konuşturduğu kısımlarda onların dilini stilize ederek birçok Çerkesçe kelime kullandığı gibi, Çerkeslerin kültürel hayatlarına ve geleneklerine dair çok fazla unsura yer verir. Çerkesçe kelimelerin ve kültürel hayatla ilgili vurguların çokluğu okurun kafasını karıştıracağı ve okura nitelikli bir ansiklopedik araştırmayı veya ön hazırlığı gerektireceği için roman yayımlanırken zorunlu olarak birkaç sayfadan oluşan küçük bir sözlük eklenmiştir.
- 3 *Cemo* ve *Memo*'da Türk su kültürü ile ilgili unsurları değerlendirmeye geçmeden önce bir hususu belirtmek gerekir. Her iki romanda da esas mekân Tunceli ve çevresidir. Kemal Bilbaşar bu bölgede Türk kültürünün egemen olduğunu âdeta leitmotiv gibi sık sık vurgulamakta, bölge halkının Türklerle aynı kökenden geldiğini; yani bölgede yaşayanlar ile Türklerin soy birliği taşıdığını dile getirmektedir. Dolayısıyla her iki romanda da su kültürü ile ilgili tespit edilen malzeme bütünüyle Türk kültürü içerisinde değerlendirilmelidir. *Cemo*'da, *Memo*'nun dayısı ona öğüt verirken kendilerinin de Osmanlı ile aynı soydan; Süleyman Şah'ın soyundan, Kayı'dan geldiklerini ifade eder: "Kayılarla Osmanlılar bir ananın yavrularıdır. (...) Bu suyu geçende boğulan Süleyman Şah, hepimizin büyük dedesidir. Hepimiz aynı soydanık" (Bilbaşar 2021a: 50). *Memo*'da, Şiş Senem'in dayısı Seyit Raşo, Şeyh Said'e karşı çıkar ve isyan çıkarılmasını istemez. Çünkü kendisinin ve orada yaşayan halkın

Süleyman Şah'ın torunu olduğunu söyler: “Dilimize bakıp biz Dersimlilere Kürt demek gelenek olmuşsa da biz Zazalardan değiliz. Kürt olan obalarımız varsa da, çoğumuz Süleyman Şah'ın torunlarıyık. Osmanlı ile bir atanın evlatlarıyık” (Bilbaşar 2021b: 39). Memo, her ikisinin de aynı soydan geldiklerini düşündüğü için Türkler ile Tunceli'de yaşayanlar arasındaki gerilimin artmasından endişe duyar: “... ‘Aynı ağacın iki dalı birbirine düşman ola? Dersimli de Kayı kökünden değil mi?’” (Bilbaşar 2021b: 257).

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Contribution rates of authors to the article: The article is single-authored.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support statement (Optional): No financial support was received for the study.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Akman, E. (2016). Türk ve dünya kültüründeki su kültü üzerine düşünceler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10 (1), 1-10.
- Artun, E. (2006). *Anonim Türk halk edebiyatı nesri*. Kitabevi.
- Aycan, İ. (1994). Ebû Süfyan. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*, 10. (230-232) Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve düşler-maddenin imgelemi üzerine bir deneme* (O. Kunal, Çev.) Yapı Kredi.
- Bağcı, M. (2008). *Kemal Bilbaşar'ın hikâyeleri, romanları ve tiyatroları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi] Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bars, M. E. (2014). Türk kültüründe ağaç kültü ve Şor kahramanlık destanlarına yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 379-398.
- Baysal, N. (2020). *Türk halk kültüründe su*. Gece.
- Baysal, N. (2020). İnanç sistemi merkezli bir bakış ile Türk doğum geleneğinde su. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9 (3), 1106-1124.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük* (E. Ercan, Çev.) Yurt.
- Bilbaşar, K. (2015a). *Bedoş*. Can.
- Bilbaşar, K. (2015b). *Kölelik dönemeci*. Can.
- Bilbaşar, K. (2015c) *Yeşil gölge*. Can.

- Bilbaşar, K. (2015d). *Zühre ninem*. Can.
- Bilbaşar, K. (2020). *Ay tutulduğu gece*. Can.
- Bilbaşar, K. (2021a). *Cemo*. Can.
- Bilbaşar, K. (2021b). *Denizin çağırışı*. Can.
- Bilbaşar, K. (2021c). *Memo*. Can.
- Çam, E. (2020). Ziyaret mekânlarında derdin dermanı su. E. Gürsoy Naskali (Ed.) *Su kitabı* (475-490) Kitabevi.
- Dilek, İ. (2020). Kült kavramı ve söz kültürü. *Bilgi*, 95, 47-77.
- Eliade, M. (2005). *Dinler tarihi-inançlar ve ibadetlerin morfolojisi* (M. Ünal Çev.) Serhat. Enginün, İ. (2007). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. Dergâh.
- Eren, M. (2022). *Ulubey (Ordu) yöresinden örneklerle Türk halk kültürü*. Gece.
- Freud, S. (2022). *Totem ve tabu* (S. Pişkinsoy Çev.) Olimpos.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya inançları sözlüğü*. Remzi.
- Huyugüzel, Ö. F. (2018). *Eleştiri terimleri sözlüğü*. Dergâh.
- İnan, A. (2010). Türklerde su kültürü ile ilgili gelenekler. (Ed. yok) 60. *doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı*. (249-403) Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm-materyaller araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu.
- Karataş, A. İ. (2013). Türk İslâm kültüründe su. *III. Uluslararası Bursa Su Kongresi ve Sergisi*.
- Lukács, G. (2014). *Roman kuramı* (C. Soydemir Çev.) Metis.
- Özdemir, B. (2021). Eski çağda su kültürü. *Türkiye Klinikleri ve Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 29 (1), 119-125.
- Roux, J.P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini* (A. Kazancıgil Çev.) İşaret.
- Sakaoğlu, S. (1976). *101 Anadolu efsanesi*. Damla.
- Savran, H. (2020). Türklerde suya saygı ve su kültürü, E. Gürsoy Naskali (Ed.) *Su kitabı* (391-403) Kitabevi.
- Stevick, P. (2004). *Roman teorisi* (S. Kantarcıoğlu Çev.) Akçağ.
- Tekataş, S. (2018). *Kemal Bilbaşar'ın toplumsal romanlarında folklorik unsurlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Türkiyılmaz, A. (2013). İslamiyet öncesi Türklerde su kültürü ve günümüze yansımaları. *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 83-100.
- Uçar, H. (2020). Bir kültürün özellikleri: Türklerde su kültürü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 24-47.
- Ülken, H. Z. (2021). *Anadolu kültürü üzerine makaleler*. Doğu Batı.
- Yıldız Altın, K. (2019). Kült ve kültür arasında: yeni bir kült tanımlamasına doğru. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12 (28), 1052-1068.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).